

Život i rad u Dubrovniku u vrijeme merkantilizma

Brunjak, Bojana

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:289896>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
„Dr. Mijo Mirković“

BOJANA BRUNJAK

**ŽIVOT I RAD U DUBROVNIKU U VRIJEME
MEREKANTILIZMA**

Završni rad

Pula, 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
„Dr. Mijo Mirković“

BOJANA BRUNJAK

**ŽIVOT I RAD U DUBROVNIKU U VRIJEME
MEREKANTILIZMA**

Završni rad

JMBAG: 22157

Studijski smjer: Turizam

Predmet: Ekonomska povijest

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Ekonomija

Znanstvena grana: Opća ekonomija

Mentorica: prof. Dr. Sc. Marija Bušelić

Pula, ožujak, 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Bojana Brunjak, kandidatkinja za prvostupnika _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____ 2019. godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Bojana Brunjak, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Život i rad u Dubrovniku u vrijeme merkantilizma“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	2
1. MERKANTILIZAM – POJMOVNO OBJAŠNENJE I DEFINIRANJE	3
1.1. Teoretska razmatranja merkantilizma.....	5
2. MERKANTILIZAM U HRVATSKOJ	8
2.1. Gospodarske prilike u Hrvatskoj.....	10
2.2. Trgovina	11
2.3. Vjerska stajališta.....	13
3. ŽIVOT I RAD U DUBROVNIKU U VRIJEME MERKANTILIZMA	14
3.1. Temeljne gospodarske aktivnosti u Dubrovniku	15
3.1.1. Suknarstvo u Dubrovniku	17
3.1.2. Djelatnosti kovnice	17
3.2. Mjere provođenja ekonomske politike	20
3.3. Depopulacija stanovništva	23
3.4. Dubrovnik u 17. stoljeću	24
3.5. Merkantilističke mjere Dubrovačke Republike nakon potresa.....	26
3.6. Politika prema gospodarskim djelatnostima.....	27
3.7. Umjetnost	28
ZAKLJUČAK.....	32
SAŽETAK	35
POPIS LITERATURE	37
POPIS SLIKA	40
POPIS TABLICA.....	41

UVOD

Tema ovog završnog rada je život i rad u Dubrovniku u vrijeme merkantilizma. Cilj rada je objasniti život i rad u Dubrovniku u vrijeme merkantilizma.

U prvom dijelu rada biti će pojmovno objašnjen i definiran merkantilizam, posljedice merkantilizma, tehnički napredak i teoretska razmatranja merkantilizma.

U drugom dijelu rada pažnja je usmjerena na merkantilizam u Hrvatskoj, pri čemu će biti objašnjene gospodarske prilike i trgovina.

U trećem dijelu rada objašnjava se rad i život u Dubrovniku za vrijeme merkantilizma, što uključuje ekonomske prilike, razvoj djelatnosti sukarnstva i kovnice, financijske obveze Dubrovačke Republike, mjere provođenja ekonomske politike, vjerska stajališta, depopulaciju stanovništva, opis Dubrovnika u 17. stoljeću u kojem je merkantilizam bio najrazvijeniji, merkantilističke mjere Dubrovačke Republike nakon potresa, politiku prema gospodarskim djelatnostima i umjetnost.

Prilikom izrade rada korištena je metoda analize i sinteze, povijesna metoda te metoda deskripcije.

1. MERKANTILIZAM – POJMOVNO OBJAŠNJENJE I DEFINIRANJE

„Merkantilizam je koncepcija racionalnog usmjeravanja ekonomskog razvoja, izrazito podređenog državnom gospodarstvu. Cilj mu je osnažiti vlastitu zemlju na račun drugih.“¹ Merkantilizam potiče ekonomske sukobe jer se temelji na gospodarsko – političkom nazoru. „Iako merkantilizam ne predstavlja pravu teoriju međunarodne razmjene, njegova se teoretska važnost može naslutiti već iz samoga naziva teorije koja ima korijen u latinskoj riječi *mercato* što znači trgovina.“² Merkantilizam osnovicom državnog bogatstva smatra zalihu zlata pa se državnim mjerama stimulira monopolističko posjedovanje sirovina, nametanje poreza, potiče se vlastiti izvoz, investicije u trgovinu i promet te se potiče osvajanje novih tržišta. Bez razvijene prijevozne mreže (ceste, pomorski i riječni prijevoz) ne bi bilo ni trgovinskog prometa pa su se merkantilisti zalagali za izgradnju cesta, kanala i boljih transportnih sredstava a time bi se trgovcu pribavio bolji društveni položaj i spretnije radništvo, čime se poljodjelca guralo u slabiji položaj.

„Pojmom merkantilizam (lat. *merx*, *mercis* – roba, predmet trgovine) današnja ekonomska teorija definira mjere državne gospodarske politike za područje trgovine koje su donosili vladari od kraja 15. pa negdje do početka 18. stoljeća. Točno se razdoblje, dakako, ne može utvrditi, ali se većina teoretičara slaže da je trajalo oko 250 godina. Dotadašnje prevladavajuće feudalno društveno i državno uređenje, u kojemu su najveći feudalci bili i vladari, vodilo je gospodarsku politiku, prije svega, u interesu svojega opstanka – što znači poljoprivrede, držeći u pokornosti kmetove i druge najamnike i zatomiujući bilo koji oblik pojedinačnih sloboda.“³ Pojam merkantilizma točnije je razmatran u kasnijem razdoblju merkantilizma.

¹ Simonić, A., *Civilizacijske razmjene znanja; misterije kulture tijekom povijesti*, Knjiga II, Sveučilište u Rijeci, Vitagraf d.o.o., Rijeka, 2002., str. 599.

² Lolić Čipčić, M., *Međunarodna ekonomija, web izdanje*, Sveučilište u Splitu, Sveučilišni odjel za stručne studije, Split, 2015., str. 18., dostupno na: https://moodle.oss.unist.hr/pluginfile.php/42859/mod_resource/content/1/Medunarodna%20ekonomija.pdf (27.10.2017.)

³ Martinović, J., *Merkantilizam – Mjere gospodarske državne politike za područje trgovine*, Poduzetnik - mjesečnik za poduzetnike i menadžere, 2010., dostupno na: <http://poduzetnik.com.hr/rubrike/mala-skola-poduzetnistva/item/508-merkantilizam-mjere-gospodarske-drzavne-politike-za-podrucje-trgovine.html> (27.10.2017.)

„Termin *merkantilni* odnosno trgovački sustav skovao je i po prvi puta upotrijebio fiziokrat Maquis de Mirabeau, da bi jasnije destingvirao fiziokratsku doktrinu koja je apsolutizirala značenje poljoprivrede u nacionalnoj ekonomiji, od merkantilne koja je primat davala vanjskoj trgovini.“⁴ Termin *merkantilni* prihvaćen je od strane A. Smitha te predstavnika engleske klasične ekonomije.

Pojam merkantilizma razmatran je i od strane njemačkih pisaca koji su generalizirali njemačku ekonomsku politiku sve do 18. stoljeća, nakon čega je termin *merkantilizam* ušao u sve europske jezike te je označavao doktrinu sve veće državne intervencije u ekonomske djelatnosti.

Državna intervencija je bila nužna zbog jačanja nacionalne ekonomije u kojoj čovjek kao pojedinac uvijek slijedi samo osobne motive ali bez stroge državne kontrole slobodno ponašanje pojedinaca bi uništilo ekonomsku sferu društva, odnosno napravilo bi zbog svoje egocentričnosti katastrofalne posljedice za cijelu zajednicu.

„Merkantilizam je prva ekonomska teorija u smislu građanskog individualizma. Marks je ovaj sistem označio kao prvo teorijsko raspravljanje modernog načina proizvodnje. Mada je građanski individualizam bio u punoj ekspanziji i snažno se nametao kao jedini racionalan pogled na svijet, može da izgleda da on nije potpuno vladao merkantilizmom, jer je ovaj djelimično stajao na suprotnom stajalištu. Naime, ova ekonomska teorija je polazila od privatne svojine, ali je pretpostavljala državnu intervenciju u privredi kao osnovni princip. Postoji mišljenje da je merkantilizam u stvari ekonomska politika usmjerena na učvršćivanje i razvijanje nacionalnih država u 16. i 17. vijeku.“⁵ Na moderan način proizvodnje utjecao je tehnički napredak. Napredna proizvodnja je omogućila racionalno korištenje energije i razvitak novih industrijskih grana, zbog čega je došlo i do podjele rada.

Tako su pojednostavljeni radni zadaci pa se u prvi plan stavljalo mehaničke poslove (npr. ručni rad krojača zamijenjen je strojem koji je jednolično ubadao igle u tkaninu, u velikim radionicama korišteni su novi alati, izumljeni su novi strojevi koji su zamijenili rad čovjeka – pile, svrdla ili noževi postaju osnovno oruđe za izradu novih strojeva).

⁴ Stipetić, V., *Povijest hrvatske ekonomskse misli*, Golden marketing, Zagreb, 2001., str. 182

⁵ Bošnjović, I., *Individualizam i ekonomska teorija*, Politička misao : časopis za politologiju, Vol.16 No.2, 1979., str. 254., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (27.10.2017.)

U industriji se sve češće počela koristiti energija vode te se prerađivao metal za dobivanje željeza i čelika, dok se u tkalačkoj industriji pronalazi mehanički čunjak.

Za trgovinu i transport je bilo važno povećati sigurnosne mjere kopnenog i morskog prijevoza što se ostvarilo pronalaskom metalnih opruga i željeznih obruča za kočije i kola. Pojavom kočija javila se potreba za uvođenjem poštanskih službi i putovanja koja su trajala dugo jer su kočije u odnosu na današnja prijevozna sredstva bile puno sporije.

„D. Pipin je 1680. godine pronašao lonac za kuhanje pod povišenim tlakom, a 1690. je konstruirao parni stroj sa cilindrom i klipom. T. Newcomen je izgradio stroj za crpljenje vode pomoću vatre koji zamijenjuje 50-konja preteću parnog stroja u kome se ističe značenje kotača zamišljenika. J. Wat je 1769. godine usavršio parni stroj, omogućavajući nastajanje prave tehničke i industrijske revolucije.“⁶ Napredak je ostvaren i u rudarstvu pronalaskom parne crpke, unaprijeđenjem optike izumljen je dalekozor koji je od posebne koristi bio pomorcima, kao i satovi i teleskop.

U razdoblju merkantilizma najučinkovitiji su bili Nizozemci koji su stvorili veliku ribarsku flotu te ogromnu i djelatnu trgovačku mornaricu koja je imala 150 trgovačkih brodova i 40 ratnih brodova kojima je upravljao velik broj mornara i vojnika dok je druge poslove obavljalo oko 50 000 civilnih djelatnika.

Nizozemci su također razvili brzovnu praksu, monopole i druge sustave u kojima su bili jači prilikom uništavanja svojih poslovnih konkurenata. Bili su distancirani od razornog tridesetogodišnjeg rata (1618.- 1648.) koji je harao Europom pa su razvili i poljoprivredni uzgoj raznih proizvoda, među kojima su se kao i danas posebno isticale lukovice tulipana.

1.1. Teoretska razmatranja merkantilizma

„Gotovo svi merkantilistički pisci bavili su se problemima zbilje, stvarnim ekonomskim pojavama i problemima društva, i svi do jednog bili su opsjednuti jačanjem moći vlastite zemlje. U tu svrhu davali su najrazličitije savjete vladarima kako to postići.

⁶ Simonić, A., op.cit., str. 602.

Gonarda smatra da su osnovne značajke merkantilizma sljedeće:

- hrizohedonizam,
- etatizam (monarhijski i socijalni),
- teorija aktivne trgovinske (a razumije se i platne) bilance, tj. treba stvoriti trajni višak uvoza zlata nad izvozom,
- sustav promicanja domaće trgovine, obrta i gospodarstva i
- neprijateljstvo spram gospodarskih interesa drugih naroda.⁷

U 16. i 17. stoljeću je došla u pitanje potreba traženja državne potpore od strane merkantilista, jer je došlo do razvoja trgovinske bilance koja je podrazumijevala veći izvoz nad uvozom zbog jačanja nacionalne ekonomije, pa su se tada pojavila i različita teoretska razmatranja raznih merkantilističkih ekonomista u cijelom svijetu.

Poseban značaj u razmatranju merkantilizma je vidljiv u radovima J. Bodina, J. Childa, J. Curyja koji su bili značajni za nerazvijene ekonomije tadašnje Europe, s naglaskom na Italiju, Njemačku i Španjolsku.

U 18. stoljeću je merkantilistička doktrina kritizirana jer su se počela pojavljivati različita stajališta pisaca o tome zašto je neograničena akumulacija dragocijenih metala značajan nacionalni cilj, pri čemu su se upotrebljavali termini poput bogatstva i blaga koji su označavali nacionalne rezerve vrijednih dobara, uglavnom zlata i srebra.

Zbog navedenog se merkantiliste nazivalo bulionistima prema kojima je, dakle, merkantilizam predstavljao teoriju bogaćenja države akumulacijom plemenitih kovina.

Naglasak merkantilističkog učenja bio je više na akumulaciji trajnih vrijednosti koje omogućuju bogaćenje zemlje i njenih stanovnika od kojih će potrošnja dobara biti cilj ekonomske merkantilističke politike.

Samo je manji dio merkantilista naglašavao cirkulatornu funkciju dragocijenih metala kao novca te su vjerovali da se proizvodnja i zaposlenost kreću paralelno s količinom novca u cirkulaciji.

⁷ Erent-Sunko, Z., Pilipović, O., Rančić, N., *Neke osobnosti evolucije ekonomske politike protekcionizma od antike do postmoderne*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol.60, No.5, (1047-1080), 2010., str. 1056-1057, dostupno na: www.hrcak.srce.hr (27.10.2017.)

Merkantilistiko učenje se temeljilo na pet načela koja su podrazumijevala:

- postavljanje ekonomske politike u okviru nacionalnih potreba,
- pri procjeni bilo kojeg relevantnog elementa nacionalne ekonomske politike ili vanjske trgovine potrebno je pažnju usmjeriti na nacionalne rezerve skupocijenih metala,
- zemlja koja ne posjeduje zlato i srebro, trebala bi postići višak izvoza nad uvozom,
- pozitivnu trgovinsku bilancu vlasti mogu postići izvozom, pa se prioritet davao izvozu robe u kojoj je bilo više rada,
- ekonomsku politiku treba voditi tako da jača snagu države koja je uključivala gospodarstvo i sigurnost zemlje.

„Iako je postojalo značajno jedinstvo merkantilističke prakse u cijeloj zapadnoj Europi (a ona u to doba čini svijet relevantan za razvoj ekonomske misli) a bitnih razlika nema ni glede ciljeva ekonomske politike, ipak su primjetne velike razlike u metodama provođenja te politike.“⁸ Razlike su prevladavale među pojedinim državama zbog različitog geografskog postrojenja i različite administrativne strukture te zbog različite političke organizacije.

Drugačije su se provodila načela merkantilizma u kontinentalnim zemljama, u otočnim ili u trgovačkim republikama poput Genove, Venecije i Dubrovnika. Prethodno navedena načela bila su u mnogočemu iskrivljena a neka se čak nisu primjenjivala u praksi ekonomske politike nekih zemalja.

U vrijeme merkantilizma urođenici su u kolonijama izrabljivani do mjere stradavanja stanovništva određene zemlje, pripomoglo se općem naoružavanju pa je svaka zemlja bila pretvorena u vojne tabore. U cijelom svijetu je došlo do djeljenja na mala okružja koja su radila u svoju korist nastojeći uništiti susjeda te se domoći njegova bogatstva koje se u vrijeme merkantilizma isticalo kao vrlina prosječnog građanina.

Merkantilizam je u 19. stoljeću napušten u korist slobodne utakmice pa kao posljedica pojave merkantilizma nastaju:

- zajedništva trgovine (npr. trgovačke mornarice u Nizozemskoj),

⁸ Stipetić, op.cit., str. 187.

- zajedništva financija (amsterdamske banke),
- zajedništva državne uprave,
- vođenje kolonijalne politike.

Tako je u Francuskoj razvijen kopneni merkantilizam od strane J. B. Colberta dok je u Njemačkoj i Austriji razrađivan kameralizam koji je vođen principom uvećavanja prihoda vladara i štedljivog vođenja države s ciljem unapređenja prometa robe i proizvodnje za opći napredak cijelog gospodarstva.

Utjecajni kameralisti u Njemačkoj bili su V. L. von Seckendorf, J. J. Becker, W. Schröder i J. von Sonnenfels, dok je ekonomist A. Smith bio važan u V. Britaniji.

„Prema Adamu Smithu opći će se državni interesi i država blagostanja ostvariti ako se sve aktivnosti prepuste slobodi pojedinaca i subjekata na tržištu. Valja istaknuti da je Smithovu teoriju važno promatrati u kontekstu vremena u kojem je nastala. Ona je značajnim dijelom reakcija na prethodno vremensko razdoblje - merkantilizam. Smith u svojim teoretskim polazištima o ekonomskom liberalizmu zapravo dobrim dijelom kritizira merkantilizam koji je bio obilježen trgovinskim monopolima razvijenim kao posljedica državnog protekcionizma u trgovini (carine, zabrane uvoza, posebne dozvole i sl.).“⁹ Smith je bio zagovornik slobodne trgovine pri čemu je naglašavao potrebu podjele rada te prirodu kao jedini izvor bogatstva. Smith je rad dijelio na proizvodni i sterilni, stoga je isključivo u poljoprivredi vidljiv proizvodni rad čime se negiraju merkantilističke težnje za jačanjem industrije. Za fiziokrate su samo poljodjelci jedina temeljna radinost koja čini produktivnu skupinu pučanstva.

2. MERKANTILIZAM U HRVATSKOJ

„Hrvatska ima jaku merkantilističku tradiciju, koja je s jedne strane naslonjena na talijanski merkantilizam, a s druge strane na posebnu tradiciju srednjoeuropskog merkantilizma koji se naziva kameralizmom (kameralizam). Među najranijim

⁹ Butorac, G., *Država i ekonomija: Gdje je Hrvatska?*, Ekonomski pregled, 65 (6) 513540, (2014), Zagreb, str. 515. – 516., dostupno na: www.hcak.srce.hr (27.10.2017.)

merkantilističkim djelima je rasprava Dubrovčanina B. Kotruljevića „O trgovini i o savršenom trgovcu“, napisana 1458., u kojoj je sustavno prikazao trgovačku praksu svojega doba, afirmirajući trgovinu kao korisnu i plemenitu djelatnost koja zahtijeva mnoga specifična znanja i visok moral trgovaca. U XVI. i XVII. st. merkantilistička tradicija prisutna je u djelima N. V. Gučetića i J. Križanića. Istaknuti katedralisti XVIII. st. bili su A. A. Barić, F. Lehnau te osobito N. Škrlec-Lomnički, koji se u djelu „Nacrt i obrazloženje zakona“ zauzima za protekcionističku politiku zaštite hrvatskih i ugarskih gospodarskih interesa protiv austrijske konkurencije, ali daje i elemente ekonomskog liberalizma.¹⁰ Merkantilističko učenje je u Hrvatskoj bilo karakteristično za ekonomsku misao od 16. stoljeća pa sve do prve polovine 18. stoljeća.

Prihvatanjem načela ranog merkantilizma počele su se pojavljivati prve knjige sa tematikom ekonomske politike Dubrovačke Republike ali i drugih područja Hrvatske. Ekonomske komponente postale su važne u društvenim znanostima.

„O trgovačkom i pomorskom uspjehu Dubrovčana pisali su mnogi. Paladije Fusko (1450.-1520.) u svom djelu *De situ orae Illyrici* (postumno tiskanom 1540.) kaže „da nema tako zabitna i došljacima tako nepristupačna dijela Europe gdje nećeš naići na Dubrovčane kako trguju“. Fernand Braudel, taj veliki „meštar“ strukturalizma, za utjecaj dubrovačkog pomorstva kaže: „Tirensko bi more bilo gotovo dubrovačko jezero kad ne bi bilo prisutnosti Marsejaca (prvo skromne, koja se povećava nakon 1570-ih),...“. U izvješću kralju (1539.) španjolskog veleposlanika u Veneciji Lope de Sorie kaže se da „španjolski kralj Dubrovčane drži kao svoje i uvijek im izlazi ususret“. U pismu Don Juana vladi Dubrovačke Republike (8. svibnja 1572.) za Dubrovčane se kaže da „zadržavaju brodove da drugi ne bi mogli poslati dojave prije njih, tako da vijesti poslane iz Carigrada španjolskim agentima u Dubrovnik kasne jer je ovima tako zapovjedbano.“¹¹ Prioritetan cilj ekonomske politike merkantilizma postalo je ekonomsko blagostanje stanovništva pa se na takav način merkantilistička načela probijaju u hrvatsku ekonomsku misao, ali dosta sporije nego nego što se to odvijalo u drugim zemljama pa zbog navedenog bila i manje utjecajna u svjetskoj ekonomskoj misli.

¹⁰ *Merkantilizam*, Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40216> (27.10.2017.)

¹¹ Bašić, Đ., *Pomorstvo Dubrovnika od XII. do početka XX. stoljeća*, Pomorski zbornik 44 (2006)/1, (139-177), str. 151, dostupno na: www.hrcak.srce.hr (29.10.2017.)

U vrijeme kada se već počeo mijenjati sadržaj merkantilizma u svijetu, tek tada su hrvatski autori došli u dodir s merkantilističkim učenjima.

Dok se prije 16. stoljeća ekonomsko učenje i zakonodavna politika temeljila na stokiranom novcu koji je činio bogatstvo države, te se u ranom merkantilizmu preporučavalo državi da spriječi odljev novca (zlata i srebra), sada nastupaju nova učenja.

Nova učenja su podrazumijevala da se domaće bogatstvo poveća izvozom robe na strana tržišta čime bi se utjecalo na priljev novčanih sredstava u zemlju. Zbog navedenog država ima potrebu za provođenjem politike aktivne trgovinske bilance s većom vrijednošću izvoza od uvoza.

Zemlje koje su bile bez rudnika zlata i srebra, smatrale su da će veća vrijednost izvoza nad uvozom ojačati nacionalne snage i bogatstvo. Stoga su merkantilisti u 16. stoljeću tražili od države potporu za poticanje razvoja manufakture, uglavnom za razvoj obrtništva i pomorstva, dok se samo manji dio zalagao za razvoj poljoprivrede.

2.1. Gospodarske prilike u Hrvatskoj

Općenito, uvid u gospodarske prilike pruža nam dinamika razvoja stanovništva u promatranim razdobljima. Između 1500. i 1750. godine svjetsko stanovništvo je ubrzano raslo, pa je u odnosu na razdoblje između 1300. – 1500., broj stanovništva kroz 250 godina porastao čak za 69 %. Posebno se broj stanovnika povećao na području Europe, točnije u Zapadnoj i Istočnoj Europi.

Na području mediteranske Europe bilježeno je smanjivanje broja stanovnika, pri čemu se posebno isticala Dubrovačka Republika.

Navedenome svjedoči tablica 1. na kojoj je prikazano stanovništvo svijeta, Europe, Mediterana i Hrvatske u razdoblju od 1500. – 1750. godine.

U tablici 1. je vidljivo da je u razdoblju od 1500. – 1750. godine broj stanovništva u svijetu porastao sa 425 milijuna na 610 milijuna, pri čemu je broj stanovnika u Dubrovačkoj Republici u navedenom razdoblju smanjen sa 88 tisuća na 27 tisuća.

Razlog navedenom je bio slab gospodarski napredak zbog nemira koji su se zbivali na tim područjima, točnije zbog haranja turskih četa koje su već tada bile pokorile cijelu Bosnu, Slavoniju i druge dijelove Hrvatske. Tada su kolone izbjeglica otišle na Zapad, velik dio stanovništva je ubijen i odveden u ropstvo. Dakle, već je bila narušena ekonomska situacija a da to ne bi bilo sve, kao još jednu ekonomsku nevolju treba navesti pomicanje središta svjetske trgovine s Mediterana na Atlantik, što je bilo potencirano otkrićem Amerike.

Tablica 1.: Stanovništvo svijeta, Europe, Mediterana i Hrvatske u razdoblju od 1500. – 1750. godine

Područje / zemlje	Stanovništvo (milijuna)				Struktura (u %)		
	1500.	1600.	1700.	1750.	1500.	1600.	1750.
Svijet	425	545	610	720	100	100	100
Europa	81	100	120	140	19,1	18,3	19,4
U tome mediteranska:	35	44	48	54	8,2	8,1	7,5
Španjolska	6,5	8,5	8,0	9,5	1,5	1,6	1,3
Francuska	15,0	18,5	22,0	24,0	3,5	3,4	3,3
Italija	10,0	12,0	13,0	15,0	2,4	2,2	2,1
Hrvatska	(0,65)	(0,95)	(1,05)	1,35	0,2	0,2	0,2
Grčka	1,0	1,5	1,5	1,85	0,2	0,2	0,2
Austrija	2,0	2,5	2,5	2,75	0,5	0,5	0,4
Mađarska	1,25	1,25	1,5	2,0	0,3	0,2	0,3
Njemačka	9,0	12,0	13,0	15,0	2,5	2,2	2,1
Dubrovačka Republika	88	49	30	27	2,1	0,9	0,4

Izvor: Stipetić, V., Povijest hrvatske ekonomkse misli, Golden marketing, Zagreb, 2001., str. 191

2.2. Trgovina

Trgovina na obalama Mediterana je ugrožena te opada njeno značenje u svjetskoj trgovačkoj floti.

Dalmacija gospodarski stagnira, njezina trgovina s Balkanom nazaduje te su povećani vojni izdaci zbog nastalih šteta u ratovima koje su vodili Turci i Mlečani. Gotovo sve istarske i dalmatinske komune bile su preuzele obveze prema mletačkoj ratnoj mornarici što je bilo dodatan financijski izdatak.

Kontinentalna Hrvatska je u 16. stoljeću pogođena otomanskim četama, kugom i glađu. Opustjelu zemlju naseljavali su došljaci, posebno područje Vojne krajine u koju se iz Štajerske, Kranjske i Koruške dovode plaćenici i najamni vojnici koji su bahatim ponašanjem počinili mnoga nasilja.

Zanatstvo je nazadovalo, pomicali su se trgovački putevi pa su počeli propadati neki gradovi ali zato raste važnost trgovačkih putova preko drugih gradova koji su povezivali Primorje i Austriju (Karlovac, Zagreb, Varaždin).

S obzirom na prevelike razlike u gospodarstvima Europe, u Hrvatskoj je počeo rasti broj intelektualaca koji su se bavili traženjem rješenja za brojne ekonomske probleme.

U 17. stoljeću raste interes za jačanje gospodarstva. Umjesto okupiranjem načina stjecanja bogatstva sada je primarna preokupacija ekonomskih pisaca, poput Diversisa (koji je bio usmjeren na život u Dubrovniku), kako preživjeti na nemirnoj granici koja se sve više pomicala prema Zapadu.

Stanovništvo je u vrijeme merkantilizma na području Hrvatske bilo preopterećeno poreznim davanjima, sve se slabije privređivalo, pogoršani su bili životni uvjeti zbog čega se stanovništvo raseljavalo u Ugarsku, Austriju, Slovačku i Italiju.

„Mornari i trgovci, studenti i ratnici, putujući u strane zemlje sve češće uočavaju razlike između osiromašene hrvatske domovine, Bosne i Srbije i obogaćene Zapadne Europe. Svi oni pokušavaju objasniti uzroke osiromašenju balkanski naroda, kojemu nasuprot stoje raskoš Venecije, bogatstva Istanbula i Beča, a da ne govorimo o prosperitetu u Španjolskoj, Portugalu, Engleskoj i Brabantu.“¹² Milijuni ljudi na tadašnjem Balkanu živi u zemunicama, slabo su obučeni i vidljivo više gladni nego siti. Smatralo se da bi oslobođenje omogućilo brzi gospodarski napredak s obzirom na to da je zemlja posjedovala ogromna prirodna bogatstva (poljoprivredni proizvodi – ulje, vino, med i pšenica, gorske šume, obilje ribe u moru, divljih i domaćih životinja poput ovaca i koza.

¹² Stipetić, V., op.cit., str. 210

2.3. Vjerska stajališta

Od 13. do 18. stoljeća cijelu Europu prožima strah od napada Turaka. Taj strah je utjecao na njezino gospodarstvo i na ekonomsku misao.

Papa Pijo II. se borio za jača crkvena odlučivanja i za kršćanstvo. Svećenstvo na Zapadu protivilo se križarskim ratovima. Papa i papinska država pokazuju najviše razumijevanja za muke kroz koje prolazi hrvatski narod.

„Do sredine 17. stoljeća ugled Pape se smanjivao u gotovo cijeloj Europi pa su državne crkve nekih zemalja zbog kraljevog statusa vrhovnog crkvenog poglavara provodile značajne reforme bez odobrenja pape.“¹³ Do tada je Rim je bio katolički vrh pa je vjera bila rimokatolička. Rim je vršio pritisak te rađao oporbu u redovima svećenstva koje narodu usađuje misao da se strah može iskorijeniti samo hrabrim protjerivanjem Turaka.

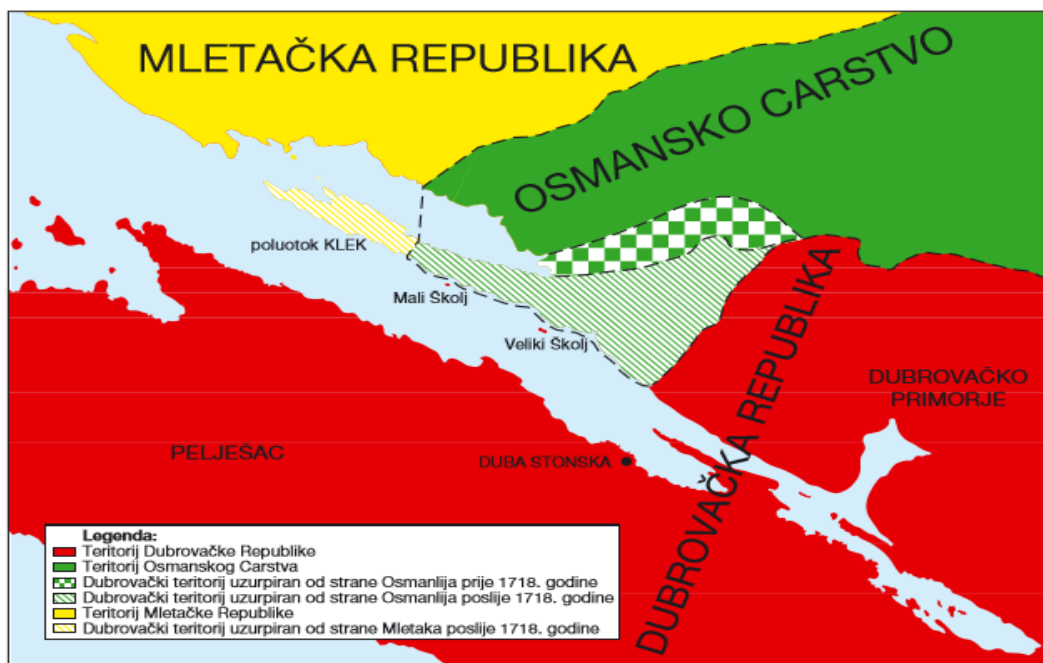
Slična stajališta imao je i Luther 1539. godine, koji narodu propovijeda da ako ustanu u borbu protiv Turaka da će ustati u borbu protiv vražije vojske, zla, koje je bilo usađeno u ljude koji nisu imali dovoljno vjere, te ih je pozivao na pokajanje i pokoru, na čišćenje od zla koje je bilo ukorijenjeno u njima.

Janus Panonius, koji se zalagao za križarki rat protiv Turaka, smatra da zemlje Europe ne žele pomoći Hrvatskoj; Francuska i Španjolska su daleko pa im ne prijete opasnost, Italija je usmjerena na ciljeve trgovine, a nitko od njih nije shvaćao da bi složnom europskom politikom bili u stanju otkloniti tursku opasnost sa tih područja. Na takav način bi prestali biti ugroženi domovi i cjelokupno kršćanstvo.

¹³ Simonić, A., op.cit., str. 604

3. ŽIVOT I RAD U DUBROVNIKU U VRIJEME MERKANTILIZMA

„Dubrovačka Republika (do 1808.) na području južne Dalmacije (jadranske Hrvatske) i Poljička Republika (do 1806.) onkraj Splita i Omiša u srednjoj Dalmaciji (jadranske Hrvatske) dva su u cijelosti i dugoročno slobodarska područja. Jedinственe Republike u povijesti hrvatskoga naroda su svojevrstne autonomne zajednice određenoga zemljopisnog područja koje pokazuje primjer međusobnog jedinstva i diplomatske uspješne borbe protiv neprijatelja. Republike jedinstvo su u različitosti i različitost u jedinstvu. Za svoju su slavu, uspon i nezaborav zahvaljivale slobodi, koja je posebna, čuvana, branjena, plaćana i potplaćivana, jer mnoge su se ruke tuđinske pružale prema tim hrvatskim Republikama.“¹⁴ Dubrovačka Republika se 1808. godine, raspala.

Slika 1.: Dubrovačka Republika 1718.- 1815. godine

Izvor: Ćosić, S., Kapetanović, N., Vekarić, N., Prijevarena ili zabluda, Problem granice na području poluotoka Kleka, Vlastita naklada Nenad Vekarić, Dubrovnik, 2012., str. 31., dostupno na: <http://www.dubrovniknet.hr/docs/KlekKapetanic.pdf> (14.01.2018.)

Iste godine je bila pod opsadom Osmanskog Carstva. Na slici 1. prikazane su granice Dubrovačke Republike i Osmanskog carstva od 1718.-1815. Točne granice

¹⁴ Bašić, Đ., op.cit., str. 140

nisu u potpunosti poznate, ali je na slici vidljivo da je Osmansko Carstvo bilo na području današnje Bosne i Hercegovine i Crne Gore, a pod Dubrovačkom Republikom nalazili su se Pelješac, Lastovo, Mljet, grad Dubrovnik i Konavle.

Život i rad u Dubrovniku, u doba merkantilizma, pripisuju se ondašnjoj ekonomskoj situaciji koja je bila jako nestabilna za običan puk, koji je činio većinu, dok je ekonomskom situacijom bila zadovoljna samo vlastela koja se bavila trgovinom, pomorstvom i drugim djelatnostima od kojih je imala velike koristi.

3.1. Temeljne gospodarske aktivnosti u Dubrovniku

O ekonomskim prilikama u 15. stoljeću, u Dubrovniku, pisao je ekonomist Filip de Diversis koji je bio oduševljen Dubrovnikom i njegovim gospodarstvom.

Prema Diversisu:

„Osnivači i utemeljitelji najboljih gradova žele da grad uživa blagodati pogodnog položaja i na kopnu i na moru. Ako i jedan od tih uvjeta nije ispunjen, grad trpi mnoge nevolje. Ta dva uvjeta donose po sebi velike prednosti: namirnice i trgovačku robu, kao i građevni materijal, što je najviše potrebno svakom gradu.

U Dubrovnik se to lako donosi i dovozi karavanama i brodovima, s vlastitog ili tuđeg teritorija ili od udaljenijih zemalja sa svih strana.

Dubrovnik ima iznimno pogodnu lokaciju, jer se nalazi na kopnu, odakle stanovništvo s njegova područja, kao i stranci dolaze svakodnevno u nevjerojatno velikom broju. Na konjima ili drugim životinjama ili sami, opterećeni teretom na leđima, donose sve što je ljudima dobro i korisno za život i za trgovinu. Seljaci iz okolice, bilo da su podanici Dubrovnika ili drugih velikaša, donose ili dovoze u grad povrće, cvijeće, voće, piliće, jaja, svinje, zečeve i ostalo, što je živim bićima potrebno za ishranu. Iz udaljenijih krajeva stižu s medom, daskama, drvenim ugljenom, krznima, brodskim pokrivačima koje nazivaju celegama, drvenim alatima za miješanje kruha, pranje lanenih tkanina, zatim alatima za tkače, kao i mnogim životinjama, čijim se mesom ljudi hrane.

*Ostali koji dolaze iz kopnenog zaleđa, najčešće su trgovci, koji dovoze zlato, srebro, olovo, krmez, začine, vosak i mnogu drugu robu od velike vrijednosti. Stižu iz Jedrena, iz Raške, naročito Novog Brda i iz Bosne.*¹⁵ Osim prednosti lokacije Dubrovnika u kopnenom području, Diversis je kao lokacijsku prednost opisao i položaj na moru.

S obzirom na to da je u Dubrovniku živio velik broj stanovnika, sva hrana koja je odvezena kopnom nije bila dovoljna za preživljavanje, pa se prijevoz hrane morem smatrao iznimno važnim.

Proizvodi koji su se najviše uvozili bili su: proso, sočiva, ječam, ulje, meso, riba, masline, jabuke, šećer, sol, začini, sir, manufakturni proizvodi, lijekovi, vuna, razne tkanine, keramičke posude, zlatni dukati te brojna druga trgovačka roba. Također, izvozile su se i legure kao što su zlato, srebro, olovo, vosak, potom tkanine, papar te druga vrijedna roba.

Položaj Dubrovnika u ono vrijeme bio je prolaz u ondašnji mediteranski svijet. Da bi taj položaj donosio koristi gradu Dubrovniku, bilo je potrebno očuvati mir i prosperitet trgovaca.

U Dubrovniku nije sve bilo bajno, vlastela je uživala bogatstvo dok je većina običnog puka gladovala i živjela u bijedi.

Najbrojniji među sirotinjom bili su mornari i seljaci koji od malenih posjeda nisu mogli niti skromno živjeti pa su bili prisiljeni raditi još neke dodatne poslove.

Muškarci su se uglavnom dodatno bavili poljodjelstvom, bili su goniči u karavana, dok su žene obavljale kućne poslove te prele vunu za potrebe manufakture.

Dubrovčani su najviše koristi imali od obrta, jer su se tada bavili sa oko pedeset zanata. Najraširenije dubrovačke obrtne djelatnosti bile su sukнарstvo i kovnica.

¹⁵ Stipetić, V., op.cit., str. 103.

3.1.1. Suknarstvo u Dubrovniku

Otvaranje obrta suknarstva u Dubrovniku bilo je jedan od temelja bogatstva. Obrtnici su dobivali poticajna sredstva od dubrovačke vlade za bavaljenje tim poslom jer se obojeno sukno dobro prodavalo.

„Suknarstvo je u 14. stoljeću u Dubrovniku bilo razvijeno veoma slabo: proizvodi su uglavnom jeftine grube vunene tkanine kojih jedva da je bilo dovoljno za zadovoljavanje potreba u gradu, pa je sada zaista postalo prijeko potrebno uvesti novi zanat – proizvodnju visoko - kvalitetnih tkanina za izvoz.“¹⁶ Slijedeća merkantilistička načela vlada je ugovarala dolazak stranih majora koji su u 15. stoljeću u Dubrovniku otvarali nove radionice. Radionice su otvarane u novoj tekstilnoj zgradi na Pilama te su se davale u najam.

S obzirom na to da su mnoge žene prele vunu kod kuće, vlast je uvidjela opasnost po pitanju kvalitete, pa je samo na bale suknerskih obrta, stavljala žig sv. Vlaha su bile iznimno kvalitetne.

Zbog dobro razvijenog suknarstva obrtnicima je bilo zabranjeno otvarati radionice izvan područja Dubrovnika s ciljem spriječavanja stvaranja konkurencije.

Vlada je ubrzo zabranila rad privatnih bojadisaoni te se ta djelatnost mogla obavljati samo u državnim bojadisaonama, jer je tvrdila zbog svoje koristi da niti privatnici ne mogu osigurati dovoljno traženu kvalitetu.

3.1.2. Djelatnosti kovnice

Dubrovački trgovci su kupovali srebro od Sasa te su opskrbljivali rudnike suknom, solju te drugim manufakturnim proizvodima. Na uvozu srebra su zarađivali jer su ga nabavljali po puno nižoj cijeni nego što su dobivali od njegova kovanja.

¹⁶ Manančikova Nelli P., *Rana manufaktura i socijalni aspekti povijesti zanatskog stanovništva Dubrovnika u XV. i na početku XVI. stoljeća*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol.10 No.1, 1977., str. 344., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (28.10.2017.)

„Dubrovnik obvezuje sve svoje trgovce da 6 % od količine izvezenog srebra moraju prodati dubrovačkoj kovnici koja od toga srebra iskiva dubrovački novac.“¹⁷ Zbog prevoženja srebra, dubrovački su mornari često bili na udaru gusara koji su pljačkali brodove. Zbog toga je grad osigurao dodatne brodove koji su štitili brodove sa srebrom i brodove koji su napadali gusarske.

Trgovanje srebrom se uglavnom povezuje sa novčarstvom i djelatnosti kovnice u Dubrovniku.

„Poput bizantske kreativnosti u kovanju novca, koja nadmašuje franački ili zapadni novac, tako i dubrovački novac kvalitetom i izradom nadvisuje druge hrvatske gradove. Za razliku od njih, Dubrovnik koristi razne inačice na temu gradskog patrona sv. Vlahe. Dubrovnik je po svom novcu nešto drugo od srednjodalmatinskih gradova obilježenih mletačkom vlašću, koja je u prvome redu zainteresirana za njihovu eksploataciju. Dubrovniku je bilo stalo do izgradnje vlastitog imidža sa zemljama partnerima u trgovini. On želi pratiti tadašnje trendove, pogotovo one talijanskih slobodnih gradova. Za cijelo razdoblje narodnih vladara naveli smo da Hrvatska nije kovala vlastiti novac. Dubrovnik je, poput naših drugih gradova, imao u uporabi bizantski novac koji je bio općeprihvaćeno platežno sredstvo na našim prostorima.“¹⁸ Novac se kovao od srebra i od bakra.

U vrijeme merkantilizma na području Dubrovačke Republike nastale su tri vrste novca:

- prva vrsta:
 - kovala se od srebra,
 - nazivala se dinar ili groš,
 - dinar je imao vrijednost tri mletačka solida,
 - imao je najveću novčanu vrijednost u Dubrovniku, osim mletačkog dukata,
- druga vrsta:
 - kovala se od srebra,
 - novac se nazivao poludinar,

¹⁷ Stipetić, V., op.cit., str. 110.

¹⁸ Medved, M. i J. Selak, *Sveci patroni na kovanom novcu hrvatske obale do pojave turskog novca*, Riječki teološki časopis, god. 23 (2015.), br. 1, (167-192), str. 185, dostupno na: www.hrcak.srce.hr (28.10.2017.)

- imao je vrijednost jednog i po mletačkog solida,
- treća vrsta:
 - kovala se od bakra,
 - novac se zvao minca ili foliar,
 - imao je najmanju vrijednost (10 minca iznosilo je jedan mletački solid),
 - koristio se više za unutarnju upotrebu.

„Nazivi za taj bakreni novac jesu: follarus, paravulus, bagattinus i obulus. Ovakav novac ostao je u upotrebi tijekom cijelog razdoblja mletačke vladavine u našim srednjodalmatinskim gradovima. Tijekom postojanja Dubrovačke Republike mletački je novac bio tečajnom osnovom za dubrovački novac. Bez obzira na dubrovačke mince i dinare, sve do kraja Republike mletački dukat bio je najvažniji zlatni novac. Prema njemu je određivana cijena drugih novaca – dubrovačkih i stranih – kojima su se isplaćivale veće sume, osobito danak turskom vladaru.“¹⁹

Prve dvije vrste smatralo se pravim i vrijednim dubrovačkim novcem koji je bio u optjecaju po Raškoj i Bosni.

Dubrovački dukat, koji se kovao između 1723. i 1797. godine, imao je aversni prikaz patrona, na njemu se umjesto Kristova lika kovao grb Republike. Dubrovački dukat prikazan je na slici 2.

¹⁹ Ibidem, str. 187.

Slika 2.: Dubrovački dukat

Izvor: Medved, M. i J. Selak, *Sveci patroni na kovanom novcu hrvatske obale do pojave turskog novca*, Riječki teološki časopis, god. 23 (2015.), br. 1, (167-192), str. 185, dostupno na:

www.hrcak.srce.hr (28.10.2017.)

Po pitanju cijena namirnica koje su se kupovale navedenim novcem u to vrijeme, pisao je Diversis:

„Pravi se kruh prodaje za 4 mince, libra (trećina) bravetine se prodaje za 10, a nekad i za 12 minca, slične su cijene za janjetinu. Goveđe, jareće, ovčje, teleće i kozje meso prodaje se i po cijeni od 8 do 10 minca. U balicama se prodaje povrće...struk stoji po jednu mincu... breme drva kojih nekad ima malo, što zavisi i od toga je li lijepo ili ružno vrijeme, kupuje se za jedan dinar. To je cijena drveta, a nosačima se daje još po 3 – 4 obola.“²⁰ Dubrovački novac se plasirao po cijelom Balkanu te je na takav način bio u cirkulirajućoj novčanoj funkciji.

3.2. Mjere provođenja ekonomske politike

U Dubrovniku je u 15. stoljeću većina stanovništva bila nepismena, baš kao i na području cijele Europe, u kojoj su kolale mnogobrojne monete, razni gospodarski

²⁰ Stipetić, V., op.cit., str. 112.

propisi, sitne prevare pri mjerama, prodavala se pokvarena roba, pa je dubrovačka republika odlučila provesti mjere zaštite potrošača.

Neke od mjera su podrazumijevale:

- odlazak pred građanski sud zbog počinjene nepravde prema nečijoj imovini,
- kazne nadoknađivanje štete u peterostrukoj vrijednosti,
- zatvorske kazne,
- u slučaju nepodmirivanja novčanih iznosa počiniteljima su se nanosile fizičke ozljede poput kopanja očiju, rezanja vrha nosa, ušiju ili su bili izbatinani.

Organizacije tržne službe proizlazile su iz odredbi zapisanih u Dubrovačkom statutu koji je nastao još u 13. stoljeću, ali je u doba merkantilizma razvijen zbog porasta trgovine.

Cilj provođenja dubrovačke merkantilističke politike bila je pravičnost te spriječavanje zlouporabe pri dnevnim trgovinskim transakcijama. Trgovci su svoje poslovanje trebali provoditi pošteno, u protivnom ih se nije smatralo trgovcima.

Dubrovačka Republika je imala velike izdatke koje je plaćala gradskim službama koje su uključivale: učitelje i liječnike, izgradnju vodovoda i javnih zgrada, obveze prema inozemstvu (priznavali su suverenitet ugarskog kralja te mu u mnogim prigodama nose darove, harač Turcima).

U tablici 2. prikazane su vrste i količina novca kojim su Dubrovčani plaćali harač u razdoblju od 1458. do 1481. godine.

Tablica 2.: vrste i količina novca kojim su Dubrovčani plaćali harač u razdoblju od 1458. do 1481. godine

Godište	Vrsta i količina uplaćenog novca	Signatura dokumenta
1457/58.	1.500 cekina	p.p. 45
1459/60.	1.500 zlatnika	K1,3
1470/71.	5.000 zlatnika	K1,5
1473/74.	10.000 zlatnika	K1,10
1475/76.	10.000 cekina	K1,12
1476/77.	10.000 cekina	K1,13
1477/78.	10.000 cekina za harač + 2.500 cekina za carinu	K1,14
1478/79.	12.500 cekina	K1,16
1479/80.	12.189 cekina i sultanija + 1561 ungara (ukupno 13.750)	K1,18

Izvor: Miočić, V., *Turske priznanice o uplaćenom dubrovačkom haraču*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, No.42 Svibanj 2004., str. 55., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (28.10.2017.)

„Vrijeme od 1458., kada su Dubrovčani platili prvi harač, do 1804., kada su platili posljednji, možemo podijeliti na šest razdoblja. Iznos od 1500 cekina godišnje, dogovoren 1458., postupno je rastao do 1481., od kada se ustalio na 12.500 cekina. Sudeći po sačuvanim priznanicama, Dubrovčani su ga 1458/81. plaćali uglavnom u cekinima, a iznimno u osmanskim zlatnim sultanijama i mađarskim zlatnim ungarima. U pojedinim priznanicama nalazimo tek izraz “zlatnik” (tur. filuriye). Možemo pretpostaviti da su i tada platili u cekinima, koji su u ovom razdoblju bili uobičajeno sredstvo plaćanja dubrovačkog harača.”²¹ Novčani izdaci su odlazili i na smrti velikana, na prolazak plemića gradom (kraljevi, vojvode, markizi, baruni, kršćanski vladari te dr.) pa se takve izdatke nazivalo podaničkim obvezama. Izdaci su odlazili i na izgradnju badema i utvrda sa kulama koje su štitile grad.

Luka se štitila debelim lancima koji su pružali sigurnost od gusara i nasilja te su i za to bila potrebna sredstva koja su činila dio izdataka.

Izdaci su bili potrebni i za provođenje zakonskih mjera koje su vršili knežaci u općinskim službama te su privodili zatvorenike, raznosili pozive te dr. Za troškove

²¹ Miočić, V., *Turske priznanice o uplaćenom dubrovačkom haraču*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, No.42 Svibanj 2004., str. 55., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (28.10.2017.)

uprave bili su zaduženi blagajnici, plemići, koji su isplaćivali plaće činovnicima, predavali darove strancima te druge opravdane troškove.

Svi troškovi i prihodi vođeni su u preciznim dubrovačkim financijskim knjigama koje je vodila revizorska služba koji su pažljivo nadzirali novac blagajne.

3.3. Depopulacija stanovništva

„Već potkraj XV. i na početkom XVI. stoljeća na dubrovačke je granice pred naletom Osmanlija nahrupila masa izbjeglica. Nakon te migracije iz Bosne i Hercegovine Republika je na početku XVI. stoljeća imala između 80 000 i 90 000 stanovnika, kao nikad prije i nikad poslije. Došlo je do spontanog uspostavljanja demografske ravnoteže, čemu su pridonijele i mnogobrojne epidemije, nerodne godine i druge nepogode, česte u tom stoljeću najvećega dubrovačkog uspona. U prvoj polovici XVI. stoljeća bilo je čak jedanaest kužnih (harala je kuga) godina. Najpogubnija je bila ona 1526–27, kada je umrlo 20 000 ljudi, među kojima i 164 vlastelina. Stanovništvo je stradalo i tijekom osmanskih, mletačkih, uskočkih i crnogorskih pohara dubrovačkoga pograničnog pojasa. Posebno su 1538. opustošene Konavle, kada je na poticaj Mlečana u njih upala kršćanska vojska, nakon španjolske opsade turskog Novoga. Smanjenju broja stanovnika pridonijela je i pomorska i trgovinska konjunktura.“²² U vrijeme rata sa Turcima je došlo do velikih gubitaka stanovništva, mnogi su bile žrtve koje su nastradale ali i velik broj je emigrirao u inozemstvo, masovno se napuštaju svi dijelovi Hrvatske.

Dubrovačka Republika početkom 15. stoljeća ima oko 88 500 stanovnika, dok se pedeset godina kasnije taj broj smanjio za trećinu. Ruralna područja su u potpunosti osiromašena, propadaju gradovi, posebno granični, jer se smanjio broj potrošača.

²² Ćosić, S. N. Vekarić, *Dubrovačka Republika*; Leksikon Marina Držića, 2017., dostupno na: <http://leksikon.muzej-marindržic.eu/dubrovacka-republika/> (29.10.2017.)

3.4. Dubrovnik u 17. stoljeću

U 17. stoljeću Dubrovčani nisu bili u stanju održati svoje nekadašnje pozicije, stečene u 15. i 16. stoljeću. Mjere protekcionizma koje su se primjenjivale u Španjolskoj, Nizozemskoj, Engleskoj i Francuskoj utjecale su razorno na dubrovačko pomorstvo.

Dubrovačka mornarica se smanjuje te opada trgovina zbog jačanja konkurencije na Levantu.

Smanjenje trgovine uzrokovalo je i silan pad prihoda pa država uvodi protekcioniističke mjere koje su podrazumijevale borbu protiv luksuza i pretjerane potrošnje.

Državne mjere protekcionizma podržavala je i crkva. Nakon navedenih mjera protekcionizma, također su nametnute carine i visoki porezi.

Dubrovnik je 1667. zahvatio i veliki potres (slika 3.) koji je uzrokovao brojne štete.

Slika 3.: Potres u Dubrovniku 1667. godine

Izvor: Janko, V., *Dubrovačka Republika*, slajd 15., dostupno na: www.os-precko-zg.skole.hr/upload/os-precko-zg/images/.../07_Dubrovačka_republika.ppt (29.10.2017.)

„Problemi počinju 1667. godine kada je Dubrovnik zahvatio katastrofalan potres u kojemu je poginula polovica stanovnika grada. Još se osam dana treslo tlo, a požar koji je nastao zbog potresa, harao je dvadeset dana rušeći sve pred sobom. Mnoge zgrade su uništene, kao i umjetnička djela. Samo godinu dana prije, gotovo 1000 Dubrovčana umrlo je od kuge i broj ljudi dosegnuo je najmanju razinu u posljednjih nekoliko stoljeća. Turci, a posebno Venecija, osjetili su kako napokon mogu zauzeti Dubrovnik. Vlastela se nekako uspjela pribрати, a veliku ulogu u nastavku samostalnosti Dubrovačke Republike odigrao je diplomat Stjepan Gradić koji je u to vrijeme boravio u Rimu. Poduzeo je stotine diplomatskih akcija i detaljno opisao kako se Dubrovnik treba obnoviti s posebnim naglaskom na gospodarstvo.“²³ Gradić je pripremio dva spisa koja su predstavljala strategiju za obnovu Dubrovnika.

Danas se spisi nalaze u Franjevačkoj biblioteci u Dubrovniku.

U spisima se nalaze savjeti upućeni dubrovačkom Senatu vezani uz popravljjanje gospodarske štete nastale nakon potresa i požara.

Neki od savjeta su uključivali:

- intenziviranje trgovine sa Turcima jer su od nje imali koristi, a da bi se to ostvarilo potrebno je bilo otvoriti gostionice za kršćanske trgovce iz Osmanlijskog Carstva, kojih je tada bilo premalo;
- potrebno je bilo zatražiti pomoć i učvrstiti snage sa drugim zemljama;
- udružiti snage stanovništva koje je trebalo probuditi iz mrtvila u koje je potonulo i prije potresa i požara;
- u obnovi grada mora sudjelovati cijelo stanovništvo;
- potrebno je stvoriti plan razvoja Dubrovnika;
- u obnovi grada trebaju sudjelovati i vojnici;
- stanovništvu je potrebno osigurati hranu i smještaj nad glavom;
- povećati poljoprivrednu proizvodnju i koristiti resurse koje je grad u nedovoljnoj mjeri iskorištavao; te brojni drugi savjeti.

²³ Dubrovnik Digest, *Povijest; Šetnja po stoljećima; Nastanak Dubrovnika*, 2013., dostupno na: <http://dubrovnikdigest.com/povijest/setnja-po-stoljecima> (29.10.2017.)

3.5. Merkantilističke mjere Dubrovačke Republike nakon potresa

Nakon Gradićevih savjeta, osnovne mjere koje Dubrovnik prakticira nakon potresa su:

- izmjene u pomorstvu,
- ograničenja u luksuznoj potrošnji; „broj nezadovoljstava je rastao posebice prema onima što žive raskošno, a njima je pripadalo i svećenstvo; puk je tražio promjene. U kritici svećenstva predvodili su Erazmo Roterdamski i M. Luther. Naročito je nezadovoljstvo izazvala prodaja oprosta za grijeh. Luther je osudio papu kao heretika. Započela je borba pape i pristaša reformacije.“²⁴,
- radilo se na općim interesima građana gdje je poduzetnik postao glavni čimbenik gospodarskog razvoja a država je od toga dobivala samo jedan udio,
- financijska sredstva koja su bila deponirana inozemstvu zahtijevala su naplatu poreza od svih u iznosu od 20 % godišnjeg prihoda kamata,
- utjerivali su se dugovi od svih koji ih nisu podmirivali prije potresa, te dr.

Nakon što se spoznalo da Republika mora obnovu temeljiti na razvoju djelatnosti u kojima ima svoje komparativne prednosti, Senat se koncentrirao na:

- vraćanje pomorstva kao djelatnosti koja je zapošljavala velik broj građana te počinje poticati tu djelatnost;
- uvodi se zabrana kupovine brodova u inozemstvu a oni koji bi to učinili plaćali su kaznu u iznosu od 200 dukata,
- brodograditeljima je bilo zabranjeno zapošljavanje na drugim područjima izvan Republike pod uvjetom zatvorske kazne u trajanju od tri mjeseca;
- Senat nastoji naći uzroke koji su nanosili štetu državi i pojedincima, te kao jedan od razloga navodi mlade Dubrovčane koji se školuju u isusovačkim školama pa se odlučuje na izgradnju državnih škola koje će obrazovati mladiće u trgovačkim vještinama;

²⁴ Kale, E., *Povijest civilizacija*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 107, dostupno na: https://www.academia.edu/10363367/Eduard_Kale_-_Povijest_civilizacija (29.10.2017.)

- obrtnicima je određeno da moraju svoje sinove zapošljavati u svojim djelatnostima.

„Sve se češće u odlukama Senata namjenjenih gospodarstvu, javlja sintagma da se odluke donose kako bi se omogućila javna i privatna korist. Aktivnost države u poslovima u kojima se omogućuje državna i poduzetnička dobit, karakteristika je poznatog merkantilizma, koji je spoznao da je poduzetnik glavni čimbenik razvoja gospodarstva, a da država samo posredno, stvaranjem bogatstva u Republici dobiva svoj udio. Bogatstvo građanina je opći interes i radi njega donose se sve mjere.“²⁵ Iznenadni potres potaknuo je Dubrovčane da donesu protekcionističke mjere koje su u to vrijeme koristile i druge europske države.

Zajednički cilj države i pojedinca postaje stjecanje bogatstva te se sve čini kako bi se taj cilj i ostvario.

Merkantilizam postaje sveobuhvatniji i temeljitiji, prevenstveno zbog širenja prema financijskoj sferi te se traži da se financijska sredstva usmjere na oživljavanje gospodarskih aktivnosti.

To bi bio jedini ispravan način ulaganja novca, u protivnom bi došlo do mrtvog kapitala.

3.6. Politika prema gospodarskim djelatnostima

Po pitanju ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju težnja je na vinarstvu te na maslinovom ulju kojeg je u tom vrijeme bilo premalo jer mu je prodaja bila monopolizirana državnim lukama zbog čega je došlo do nezadovoljstva stanovništva.

Republika je uspostavila monopol da bi ostvarila što veći porez, međutim to se nije uspostavilo valjanom metodom jer je došlo do krijumičarenja koje je izazvalo nedovoljno ostvarivanje prihoda. Gradić je zagovarao slobodno tržište ulja pri čemu bi država naplaćivala tek maleni porezni iznos.

Gradićev prijedlog bio je i sređivanje prometa stokom. Država je trebala dati kredit mesarima koji bi u skladu sa potražnjom na tržište mogli iznositi toliko mesa koliko se

²⁵ Stipetić, op.cit., str. 389.

traži pa tada građani ne bi imali problema sa oskudicom do koje je povremeno dolazilo.

Slična situacija je bila i sa drvenim ugljenom koji se uvezio iz Hercegovine. Otvaranje mlinova moglo se osigurati na Rijeci Dubrovačkoj te otvaranje pekara koji bi stanovništvu osiguravale dovoljne količine jeftinog kruha.

Najveća pažnja bila je usmjerena na otvaranje novih obrta i manufaktura pa se preporučilo obnavljanje tekstilne proizvodnje (čohu), štavljenje kože u Dubrovniku pa bi se na takav način spriječio uvoz. Preradom kože počele su se baviti najuglednije obitelji koje su ostavarivale dobitke veće nego u bilo kojoj drugoj djelatnosti.

3.7. Umjetnost

Rim i Vatikan su bili središta blještavila golemih palača ukrašenih zakrivljenim oblacima, kićenim kutcima, zavijucima te složenosti i bogatstva materijala. To blještavilo se nastavilo širiti cijelom Europom.

Većina plemića gradi dvorove, palače i ljetnikovce, koji su posebno bili rašireni po Francuskoj i Španjolskoj u kojoj je nastala kolonijalna arhitektura koja je bila izrazito neujednačena. Primjer izgleda palače iz razdoblja gotike prikazan je na slici 4., na kojoj je vidljiva unutrašnjost dvorišta vojvodske palače u Urbinu (1455.-80.). Palača je djelo Lucijana Vranjanina.

Slika 4.: Dvorište vojvodske palače u Urbinu (1455.-80.), Lucijan Vranjanin

Izvor: *Likovna umjetnost, Zemlja i ljudi*, Croatia.eu, dostupno na:

<http://croatia.eu/article.php?lang=1&id=42> (29.10.2017.)

U kolonijalnoj arhitekturi se ogledava mješavina umjetničkih i obrtničkih tradicija osvajača i domorodaca, utjecaj klimatskih uvjeta, lokalno prisutnog građevinskog materijala i financijskih sredstava. Razdoblje merkantilizma zahvatilo je u umjetnosti pravac gotike, renesanse, baroka te razdoblje vrlo ranog klasicizma.

„U Dalmaciji se od druge polovice 15. st. po uzoru na mletačku gotiku grade crkve, gradske vijećnice, klaustri, gradske lože i palače. Najvažniji je predstavnik mješovita gotičko-renesansnoga stila graditelj i kipar Juraj Dalmatinac (početak 15. st., 1473), koji se školovao u Veneciji, radio u Italiji (Ancona) te u dalmatinskim gradovima. U dodiru sa sjevernjačkim smjerovima, slikarstvo je u Istri doseglo vrhunac na freskama u Pazinu, Butonigi, Bermu (Vincent iz Kastva, druga pol. 15. st.).“²⁶ U Hrvatskoj su bili rašireni i elementi talijanske renesanse, dok su se u Dubrovniku gradili ljetnikovci europske tipologije. U vrijeme renesanse u Dubrovniku, nastalo je djelo Nikole Božidarevića, „Navještenje (1513.), koje predstavlja zbirku dominikanskog samostana u Dubrovniku. Djelo „Navještenje“ prikazano je na slici 5.

²⁶ *Likovna umjetnost, Zemlja i ljudi*, Croatia.eu, dostupno na: <http://croatia.eu/article.php?lang=1&id=42> (29.10.2017.)

Slika 5.: *Navještenje*, Nikola Božidarević

Izvor: *Likovna umjetnost, Zemlja i ljudi*, Croatia.eu, dostupno na:

<http://croatia.eu/article.php?lang=1&id=42> (29.10.2017.)

Osim navedenog, poznato je i posljednje Božidarevićevo djelo „Detalj poliptiha iz crkve Gospe na Dančama“ u Dubrovniku, koje je prikazano na slici 6.

Slika 6.: „Detalj poliptiha iz crkve Gospe na Dančama“ u Dubrovniku, Nikola Božidarević

Izvor: *Likovna umjetnost, Zemlja i ljudi*, Croatia.eu, dostupno na:
<http://croatia.eu/article.php?lang=1&id=42> (29.10.2017.)

Hrvatski umjetnici koji su djelovali u tom razdoblju živjeli su i radili u Italiji te su imali nadimak Schiavoni.

ZAKLJUČAK

Merkantilizam osnovicom državnog bogatstva smatra zalihu zlata pa se državnim mjerama stimulira monopolističko posjedovanje sirovina, nametanje poreza, potiče se vlastiti izvoz, investicije u trgovinu i promet te se potiče osvajanje novih tržišta. Bez razvijene prijevozne mreže ne bi bilo ni trgovinskog prometa pa su se merkantilisti zalagali za izgradnju cesta, kanala i bolji transportnih sredstava. Time bi se trgovcu pribavio bolji društveni položaj i spretnije radništvo, a poljodjelca guralo u slabiji položaj. Merkantilizam je u 19. stoljeću napušten u korist slobodne utakmice pa kao posljedica pojave merkantilizma nastaju: zajedništva trgovine, zajedništva financija, zajedništva državne uprave i vođenje kolonijalne politike. Smith je bio zagovornik slobodne trgovine pri čemu je naglašavao potrebu podjele rada te rad kao jedini izvor bogatstva. Smith je rad dijelio na proizvodni i neproizvodni, stoga je isključivo u poljoprivredi vidljiv proizvodni rad čime se negiraju merkantilističke težnje za jačanjem industrije. Za fiziokrate su samo poljodjelci jedina temeljna radinost koja čini produktivnu skupinu pučanstva. Merkantiliste se nazivalo bulionistima prema kojima je merkantilizam predstavljao teoriju bogaćenja države akumulacijom plemenitih kovina. Naglasak merkantilističkog učenja bio je više na akumulaciji trajnih vrijednosti koje omogućuju bogaćenje zemlje i njenih stanovnika od kojih će potrošnja dobara biti cilj ekonomske merkantilističke politike. Merkantilističko učenje je u Hrvatskoj bilo karakteristično za ekonomsku misao od 16. stoljeća pa sve do prve polovine 18. stoljeća. Prihvatanjem načela ranog merkantilizma počele su se pojavljivati prve knjige sa tematikom ekonomske politike Dubrovačke Republike ali i drugih područja Hrvatske. Ekonomske komponente postale su važne u društvenim znanostima. Nova učenja su podrazumijevala da se domaće bogatstvo poveća izvozom robe na strana tržišta čime bi se utjecalo na priljev novčanih sredstava u zemlju. Zbog navedenog država ima potrebu za provođenjem politike aktivne trgovinske bilance s većom vrijednošću izvoza od uvoza. U Hrvatskoj je u vrijeme merkantilizma gospodarski napredak bio spor zbog nemira, točnije zbog haranja turskih četa koje su već tada bile pokorile cijelu Bosnu, Slavoniju i druge dijelove Hrvatske. Tada su kolone izbjeglica otišle na Zapad, velik dio stanovništva je ubijen i

odveden u ropstvo. Stanovništvo je u vrijeme merkantilizma na području Hrvatske bilo preopterećeno poreznim davanjima, sve se slabije privređivalo, pogoršani su bili životni uvjeti zbog čega se ono raseljavalo u susjedne zemlje. Dubrovačka Republika je do 1808. godine, kada je došlo do njenog raspada, bila pod opsadom Osmanskog Carstva. O ekonomskim prilikama u 15. st., u Dubrovniku, pisao je ekonomist Filip de Diversis koji je bio oduševljen Dubrovnikom i njegovim gospodarstvom. Položaj Dubrovnika u ono vrijeme bio je prolaz u ondašnji mediteranski svijet. Da bi taj položaj donosio koristi gradu Dubrovniku, bilo je potrebno očuvati mir i prosperitet trgovaca. U Dubrovniku nije sve bilo bajno, vlastela je uživala bogatstvo dok je većina običnog puka gladovala i živjela u bijedi. Najbrojniji među sirotinjom bili su mornari i seljaci. Muškarci su se uglavnom dodatno bavili poljodjelstvom, bili su plemići dok su žene obavljale kućne poslove te prele vunu za potrebe manufakture. Dubrovčani su najviše koristi imali od obrta, jer su se tada bavili sa oko pedeset zanata. Najraširenije dubrovačke obrtne djelatnosti bile su sukarnarstvo i kovanje novca. Novac se kovao od srebra i od bakra. Dubrovačka Republika je imala velike izdatke koje je plaćala gradskim službama koje su uključivale: učitelje i liječnike, izgradnju vodovoda i javnih zgrada, obveze prema inozemstvu: priznavali su suverenitet ugarskog kralja te su mu u mnogim prigodama nosili darove, harač Turcima. U Dubrovniku je u 15. stoljeću većina stanovništva bila nepismena, baš kao i na području cijele Europe, u kojoj su kolale mnogobrojne monete, razni gospodarski propisi, sitne prevare, prodavala se pokvarena roba, pa je dubrovačka republika odlučila provesti mjere zaštite potrošača. Cilj provođenja dubrovačke merkantilističke politike bila je pravičnost te spriječavanje zlouporabe pri dnevnim trgovinskim transakcijama. Trgovci su svoje poslovanje trebali provoditi pošteno, u protivnom ih se nije smatralo trgovcima. U 17. stoljeću Dubrovčani nisu bili u stanju održati svoje nekadašnje pozicije, stečene u 15. i 16. stoljeću. Mjere protekcionizma koje su se primjenjivale u Španjolskoj, Nizozemskoj, Engleskoj i Francuskoj utjecale su razorno na dubrovačko pomorstvo. Dubrovačka mornarica se smanjuje te opada trgovina zbog jačanja konkurencije na Levantu. Dubrovnik je 1667. zahvatio i veliki potres koji je uzrokovao brojne štete. Prijeloge Senatu o oporavku grada uručio je diplomat Stjepan Gradić u obliku spisa koji su do danas sačuvani te se nalaze u Franjevačkoj biblioteci u Dubrovniku. Najveća pažnja bila je usmjerena na otvaranje novih obrta i manufakture pa se preporučilo obnavljanje tekstilne proizvodnje, štavljenje kože, na takav način

se spriječavao uvoz. U umjetnosti je bilo značajno razdoblje gotike u kojemu su djelovali Juraj Dalmatinac i Nikola Božidarević.

SAŽETAK

U ovome radu naglasak je na životu i radu u Dubrovniku u vrijeme merkantilizma, razdoblju koje je trajalo od 15. do 18. stoljeća. Merkantilizam osnovicom državnog bogatstva smatra zalihi zlata pa se državnim mjerama stimulira monopolističko posjedovanje sirovina, nametanje poreza, potiče vlastiti izvoz, investicije u trgovinu i promet i osvajanje novih tržišta. Merkantilizam je u 19. stoljeću napušten u korist slobodne utakmice pa kao posljedica pojave merkantilizma nastaju zajedništva trgovine, zajedništva financija, zajedništva državne uprave i vođenje kolonijalne politike. Na razvoj merkantilizma utjecao je tehnički napredak koji je posebno iskorišten u djelatnostima obrta, trgovine i pomorstva. Merkantilizam je u Hrvatskoj bio najrazvijeniji na području Dubrovačke Republike koja je imala razvijenu trgovinu i djelatnosti sukmarstva i kovnice novca. U 17. st. dolazi do gospodarskog pada jer je država imala velike izdatke Otomanskom Carstvu, oslabila je trgovina a na dodatan ekonomski pad utječe i potres koji se zbio 1667. godine. Prijeloge Senatu o oporavku grada uručio je diplomat Stjepan Gradić u obliku spisa. Najveća pažnja bila je usmjerena na otvaranje novih obrta i manufaktura, obnavljanje tekstilne proizvodnje, štavljenje kože pa se na takav način spriječio uvoz. U umjetnosti je bilo značajno razdoblje gotike u kojemu su djelovali Juraj Dalmatinac i Nikola Božidarević.

Ključne riječi: merkantilizam, trgovina, Dubrovačka Republika, sukmarstvo, kovnica

ABSTRACT

This paper focuses on life and work in Dubrovnik during the period of mercantilism, a period that lasted from the 15th to 18th centuries. Mercantilism on the basis of state wealth is considered to be a stock of gold, so state measures stimulate monopolistic possession of raw materials, imposing taxes, encouraging their own exports, investments in trade and commerce and encouraging the conquest of new markets. Mercantilism was abandoned in the 19th century for the benefit of free games, and as a consequence of the emergence of mercantilism, trade union, community of finance, communality of state administration and colonial policy were created. The development of mercantilism was affected by the technical progress that was especially used in the works of crafts, trade and maritime affairs. Mercantilism was most developed in Croatia in the area of the Republic of Dubrovnik, which had developed commerce and activities of knitting and needles. In the 17th century, there was an economic downturn because the state had large expenditures on the Ottoman Empire, weakened trade, and the economic downturn affected by the earthquake that occurred in 1667. The Revolt of the Senate on the Recovery of the City was handed over by diplomat Stjepan Gradić in the form of a file. The greatest attention was focused on the opening of new trades and manufactures, the restoration of textile production, and the tanning of leather, thus preventing imports. Art was a significant period of Gothic in which Juraj Dalmatinac and Nikola Božidarević acted.

Key words: mercantilism, trade, Dubrovnik Republic, coinage, raft

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Simonić, A., *Civilizacijske razmjene znanja; misterije kulture tijekom povijesti*, Knjiga II, Sveučilište u Rijeci, Vitagraf d.o.o., Rijeka, 2002.
2. Stipetić, V., *Povijest hrvatske ekonomkse misli*, Golden marketing, Zagreb, 2001.

E – knjige:

1. Ćosić, S., Kapetanović, N., Vekarić, N., *Prijevara ili zabluda, Problem granice na području poluotoka Kleka*, Vlastita naklada Nenad Vekarić, Dubrovnik, 2012., dostupno na:
<http://www.dubrovniknet.hr/docs/KlekKapetanic.pdf> (14.01.2018.)
2. Kale, E., *Povijest civilizacija*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., dostupno na:
[https://www.academia.edu/10363367/Eduard Kale - Povijest civilizacija](https://www.academia.edu/10363367/Eduard_Kale_-_Povijest_civilizacija) (29.10.2017.)

Znanstveni članci:

1. Butorac, G., *Država i ekonomija: Gdje je Hrvatska?*, *Ekonomski pregled*, 65 (6) 513540, (2014), Zagreb, dostupno na: www.hrcak.srce.hr (27.10.2017.)
2. Bošnjović, I., *Individualizam i ekonomska teorija*, *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol.16 No.2, 1979., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (27.10.2017.)
3. Bašić, Đ., *Pomorstvo Dubrovnika od XII. do početka XX. stoljeća*, *Pomorski zbornik* 44 (2006)/1, (139-177), dostupno na: www.hrcak.srce.hr (29.10.2017.)
4. Ćosić, S. N. Vekarić, *Dubrovačka Republika*; *Leksikon Marina Držića*, 2017., dostupno na:
<http://leksikon.muzej-marindržic.eu/dubrovačka-republika/> (29.10.2017.)
5. Erent-Sunko, Z., Pilipović, O., Rančić, N., *Neke osobnosti evolucije ekonomske politike protekcionizma od antike do postmoderne*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol.60, No.5, (1047-1080), 2010., dostupno na:

- www.hrcak.srce.hr (27.10.2017.)
6. Lolić Čipčić, M., *Međunarodna ekonomija*, web izdanje, Sveučilište u Splitu, Sveučilišni odjel za stručne studije, Split, 2015., dostupno na:
https://moodle.oss.unist.hr/pluginfile.php/42859/mod_resource/content/1/Medunarodna%20ekonomija.pdf (27.10.2017.)
 7. Martinović, J., *Merkantilizam – Mjere gospodarske državne politike za područje trgovine*, Poduzetnik - mjesečnik za poduzetnike i menadžere, 2010., dostupno na:
<http://poduzetnik.com.hr/rubrike/mala-skola-poduzetnistva/item/508-merkantilizam-mjere-gospodarske-drzavne-politike-za-podrucje-trgovine.html> (27.10.2017.)
 8. Manančikova Nelli P., *Rana manufaktura i socijalni aspekti povijesti zanatskog stanovništva Dubrovnika u XV. i na početku XVI. stoljeća*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol.10 No.1, 1977., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (28.10.2017.)
 9. Medved, M. i J. Selak, *Sveci patroni na kovanom novcu hrvatske obale do pojave turskog novca*, Riječki teološki časopis, god. 23 (2015.), br. 1, (167-192), dostupno na: www.hrcak.srce.hr (28.10.2017.)
 10. Miočić, V., *Turske priznanice o uplaćenom dubrovačkom haraču*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, No.42 Svibanj 2004., dostupno na: www.hrcak.srce.hr (28.10.2017.)

Internetski izvori:

1. Dubrovnik Digiset, *Povijest; Šetnja po stoljećima; Nastanak Dubrovnika*, 2013., dostupno na:
<http://dubrovnikdigest.com/povijest/setnja-po-stoljecima> (29.10.2017.)
2. Janko, V., *Dubrovačka Republika*, dostupno na:
www.os-precko-zg.skole.hr/upload/os-precko-zg/images/.../07_Dubrovačka_republika.ppt (29.10.2017.)
3. *Likovna umjetnost, Zemlja i ljudi*, Croatia.eu, dostupno na:
<http://croatia.eu/article.php?lang=1&id=42> (29.10.2017.)

4. *Merkantilizam*, Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40216> (27.10.2017.)

POPIS SLIKA

Slika 1.: Dubrovačka Republika 1718.- 1815.	14
Slika 2.: Dubrovački dukat.....	20
Slika 3.: Potres u Dubrovniku 1667. godine.....	24
Slika 4.: Dvorište vojvodske palače u Urbinu (1455.-80.), Lucijan Vranjanin.....	29
Slika 5.: Navještenje, Nikola Božidarević.....	30
Slika 6.: „Detalj poliptiha iz crkve Gospe na Dančama“ u Dubrovniku, Nikola Božidarević.....	31

POPIS TABLICA

Tablica 1.: Stanovništvo svijeta, Europe, Mediterana i Hrvatske u razdoblju od 1500. 1750.godine.....	11
Tablica 2.: Vrste i količina novca kojim su Dubrovčani plaćali harač u razdoblju od 1458. do 1481.godine.....	22